

Arkeologisk förundersökning och slutundersökning 2013–2014

Innerstaden 10:284 – Malmöhus slott, fornlämning 19:2 och 20:1

OMBYGGNAD AV AKVARIET

Malmö stad, Malmö kommun
Skåne län

Arkeologisk förundersökning och slutundersökning 2013–2014

Innerstaden 10:284 – Malmöhus slott, fornlämning 19:2 och 20:1

OMBYGGNAD AV AKVARIET

Malmö stad, Malmö kommun
Skåne län

Skånearkeologi

Per Sarnäs

Midgårdsgatan 3

216 19 Malmö

Tel: 0708-82 78 16

E-post: info@skanearkeologi.se

Webb: www.skanearkeologi.se

Arkeologisk förundersökning och slutundersökning 2013–2014

Innerstaden 10:284 – Malmöhus slott, fornlämning 19:2 och 20:1

Ombyggnad av akvariet

Malmö stad, Malmö kommun

Skåne län

Skånearkeologi

Rapport 2015:8

Författare: Per Sarnäs

Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Undersökning av sektion 1

© Skånearkeologi 2015

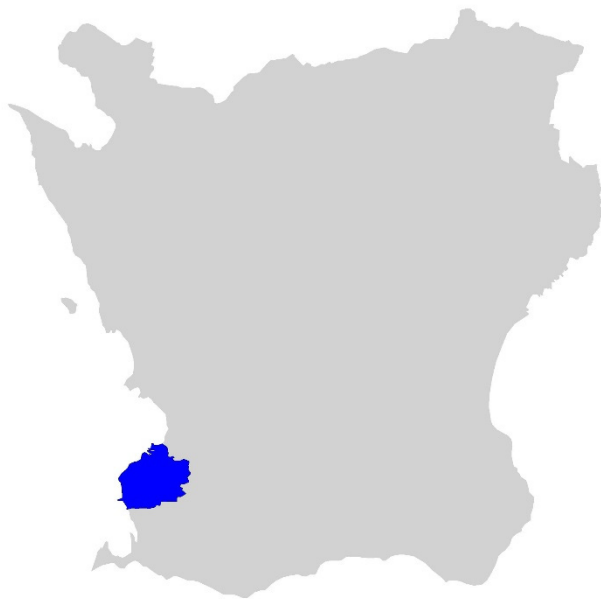
Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Ärendebakgrund	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Tidigare arkeologiska undersökningar	8
Undersökningsresultat	10
Kommendanthuset	10
Västerport	10
Utbyggnad vid akvariet	10
Slutundersökning	11
Ventilationsschakt	12
Fynd	13
Strukturer	14
Tolkning	16
Utvärdering	17
Projektorganisation och kvalitetssäkring	17
Referenser	18
Tekniska och administrativa uppgifter	19

Bilagor

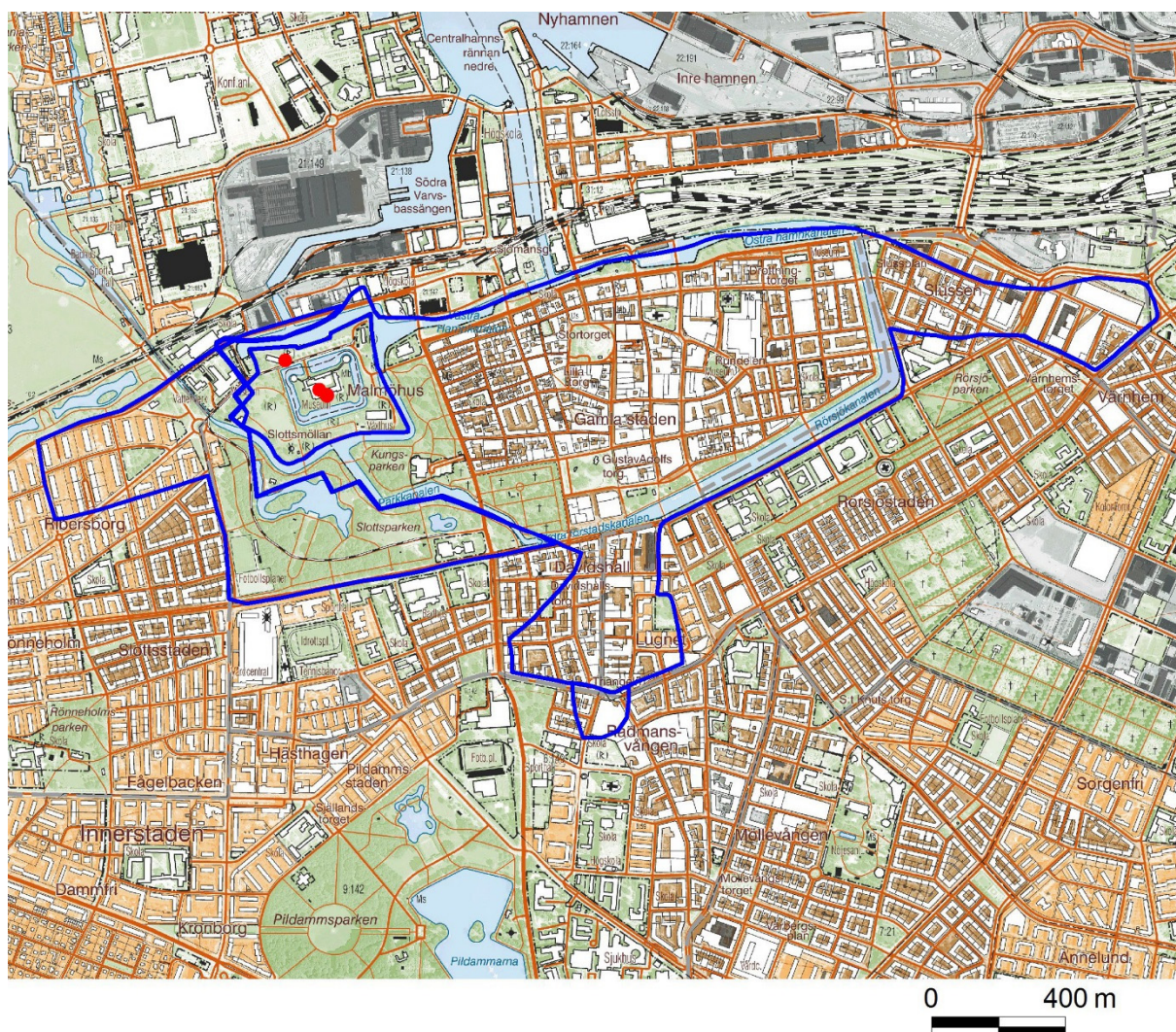
Bilaga 1 Keramik och kakel från Malmöhus slott

Bilaga 2 Fyndlista

Figur 1. Karta över Skåne med Malmö kommun markerat med blå färg

Figur 2. Del av karta över centrala Malmö med fornlämning nr 20:1 och 19:2 markerat med blå linje och de tre undersökningsplatserna med röda fyllda cirklar.

Sammanfattning

I samband med en ombyggnad av akvariet på Malmö museer beslutade länsstyrelsen i Skåne om en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning (431-27639-2013). Turerna kring ombyggnaden av akvariet har varit många och invecklade. En förklaring kan vara att många entreprenörer och underentreprenörer har varit inblandade.

Föreliggande rapport innehåller resultaten från såväl schaktningsövervakningen vid Kommendanthuset, Västerport, utbyggnaden vid akvariet och ventilationsschakt för nya akvariet (431-27639-2013) som undersökningen av det 30 m² stora schaktet som grävdes utan tillstånd (431-17340-2014).

Vid Kommendanthuset övervakades schaktningen för byggetableringens avloppsschakt. Endast yngre omrörda lager framkom. Schaktdjupet var endast 0,3–0,4 meter.

I sydvästra hörnet av borggården upptogs ett litet schakt för inkommande el. I schaktet som endast var ca 0,5 meter djupt framkom tre grundstenar efter Västerport. Detta är ytterligare en indikation om att de lämningar som togs fram i samband med undersökningarna 1919–1922 ligger kvar under den nuvarande borggården.

Tyvärre informerades inte Skånearkeologi när man satte igång med att riva den äldre utbyggnaden på baksidan av södra museilängan (akvariet). Omedelbart efter rivningen sattes en spont upp som omöjliggjorde dokumentation av sektionerna. Det gick att titta bakom sponten genom små springor och det kunde då konstateras det fanns intakta kulturlager.

Slutundersökningen föranleddes av att man, utan tillstånd, hade schaktat för en väg ned till utbyggnadens källare för att den vägen transportera undan schakt- och rivningsmassor från museilängans källare. Schaktet var drygt 10 meter långt och drygt 3,3 meter brett. Det började i markplan och sträckte sig till drygt 2 meter under markplan. Undersökningen inleddes med sektionerna rensades och nedrasade massor togs bort. Därefter ritades sektionen i skala 1:20. Därefter grävdes lager för lager så att den tidigare lutande profilen blev vertikal. Det innebar att som mest 0,5 meter av sektionen undersöktes på hackbord. I sektionen framkom två stenläggningar varav en mycket vällagd och helt intakt. Under stenläggning framkom troligen en brunn.

De två ventilationsschakten liksom slutundersökningsschaktet skar rakt igenom ett hus eller en gård. Den undre stenläggningen som framkom först i slutundersökningsschaktet framkom även i det västra ventilationsschaktet men inte i det östra. Stenläggningen fortsätter västerut bakom sponten. I det östra ventilationsschaktet framkom en ugn och flera golvnivåer varav det som var samtida med ugnen undersöktes.

Torbjörn Brorssons genomgång av keramiken daterar bebyggelselämningarna till 1200-talet och fram till första hälften av 1500-talet. Ugnen, ett lergolv och stenläggningen har sannolikt anlagts under perioden 1350–1375 enligt genomgången av keramiken. Den stratigrafiskt äldsta strukturen utgjordes av en rad stolphål som sannolikt var rester efter en del av en vägg och gavel från ett hus som är äldre än 1350–1375. De yngsta keramikdateringarna hamnar i första hälften av 1500-talet vilket sammanfaller med Christian III utbyggnad av Malmöhus med vallgrav, vall och kanontorn under åren 1536–1542. Den översta och yngsta stenläggningen utgör sannolikt en rest från den sista bebyggelsen innan Slottsholmen helt tas över av Malmöhus med tillhörande befästningsverk.

Inledning

I samband med en ombyggnad av akvariet på Malmö museer beslutade länsstyrelsen i Skåne om en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning (431-27639-2013). Turerna kring ombyggnaden av akvariet har varit många och invecklade. En förklaring kan vara att många entreprenörer och underentreprenörer har varit inblandade. Ärendets hanterande har fått konsekvenser för fornlämningen och de arkeologiska resultat som har genererats och därför tecknas nedan en beskrivning av de omständigheter som bedömts ha påverkat resultaten och som gör rapporten förhoppningsvis begriplig.

Föreliggande rapport innehåller resultaten från såväl schaktningsövervakningen (431-27639-2013) som undersökningen av det 30 m² stora schaktet (431-17340-2014).

ÄRENDEBAKGRUND

Den 22 maj 2013 erhöll Skånearkeologi ett förfrågningsunderlag avseende nedläggning av ventilationsrör för frånluft (431-11421-2013). Samtidigt med detta förfrågningsunderlag kom även ett om två trappsteg och förbindelsegångar inne på borggården (431-4117-2013). Efter diskussion med Länsstyrelsen kom vi fram till att schaktningsövervakningen för ventilationen kunde ingå i jobbet för trappstegen eftersom det var en relativt begränsad insats. I november 2013 kontaktades Skånearkeologi av en av entreprenörerna som meddelade att de hade för avsikt att schakta för byggetableringen bakom kommandanhuset. Detta ingrepp rymdes inte inom det tidigare beslutet och efter en kontakt med Länsstyrelsen togs ett beslut om en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning för tillkommande arbeten liksom att schaktningsövervakningen bröts ut ur det tidigare beslutet. Härigenom samlades samtliga schaktningsövervakningar i ett och samma beslut (431-27639-2013).

I november 2013 satte schaktningsövervakning igång vid Kommandanhuset när schakt drogs för anslutning till avlopp. Sedan dröjer det till april 2014 när jag får ett mail om att man lite ”halvakut” har varit tvungna att ta upp ett schakt på södra sidan av södra museilängan där ventilationsschakten sedan skulle komma att grävas. Schaktet var ca 1,5 m brett och ca 9 meter långt.

I maj tar man upp ett mindre schakt på borggården, i det sydvästra hörnet för inkommande el.

Under sommaren upptäcktes att man hade rivit en tillbyggnad med källare bakom museibygnaden och omedelbart satt upp en spont mot den bakomliggande vällen eftersom det finns en stor rasrisk. Bakom spontan syntes orörda lager vilket visade att man har gjort en något större schaktgröp än den tidigare. Någon dag senare har man fortsatt schakta längre österut och dessutom grävt ett ca 30 m² stort schakt rakt igenom kraftiga kulturlager på södra sidan av den södra museilängan. Schaktet hade grävts för att få en väg ned till källaren för att kunna köra ut rivningsmassor från ombyggnaden. Länsstyrelsen kontaktades som besiktigade skadorna. Länsstyrelsen beslutade att en begränsad undersökning av framkomna lämningar skulle genomföras för att bedöma vilka skador som egentligen hade skett i och med ingreppet. Skånearkeologi uppmanades att inkomma med ett förslag på lämplig undersökningsmetod samt en kostnad för detta. Det som fanns kvar att dokumentera var två sektioner på ömse sidor av schaktet. Skånearkeologi föreslog att den södra sektionen skulle dokumenteras genom att den först ritades i skala 1:20 och att ca 0,5 meter av sektionen undersöktes för att dels förstå vad lagren var rester efter, dels kunna få daterbara fynd. Av säkerhetsskäl gick det inte heller att gräva sig längre söderut då schaktet låg mycket nära den stora försvarsvallen.

Avslutningsvis påbörjades schaktningen för ventilationsrören under november 2014.

Topografi och fornlämningsmiljö

År 1434 köpte Erik av Pommern flera tomter intill Västerport i Malmös västra del, bl.a. ett strandsteg som ägdes av en av stadens borgmästare, för att uppföra ett kastell (Rosborn 1984, s. 37). Detta utgör grunden till dagens Malmöhus slott.

Erik av Pommern använde sig av en ny befästningsteknik, som innebar att fästningen omgärdades av en muromsluten gård. Vid kastellbygget utnyttjade man det befintliga strandtornet i gårdens nordvästra hörn, samt strandmuren till två av huvudbyggnadens yttermurar. Runt kastellens gård byggdes muren ca 10 m hög. Kastellet var byggt av tegel med fasaden prydd med krenelering, och fem horisontella band av kritsten (Björklund 1998, s. 10).

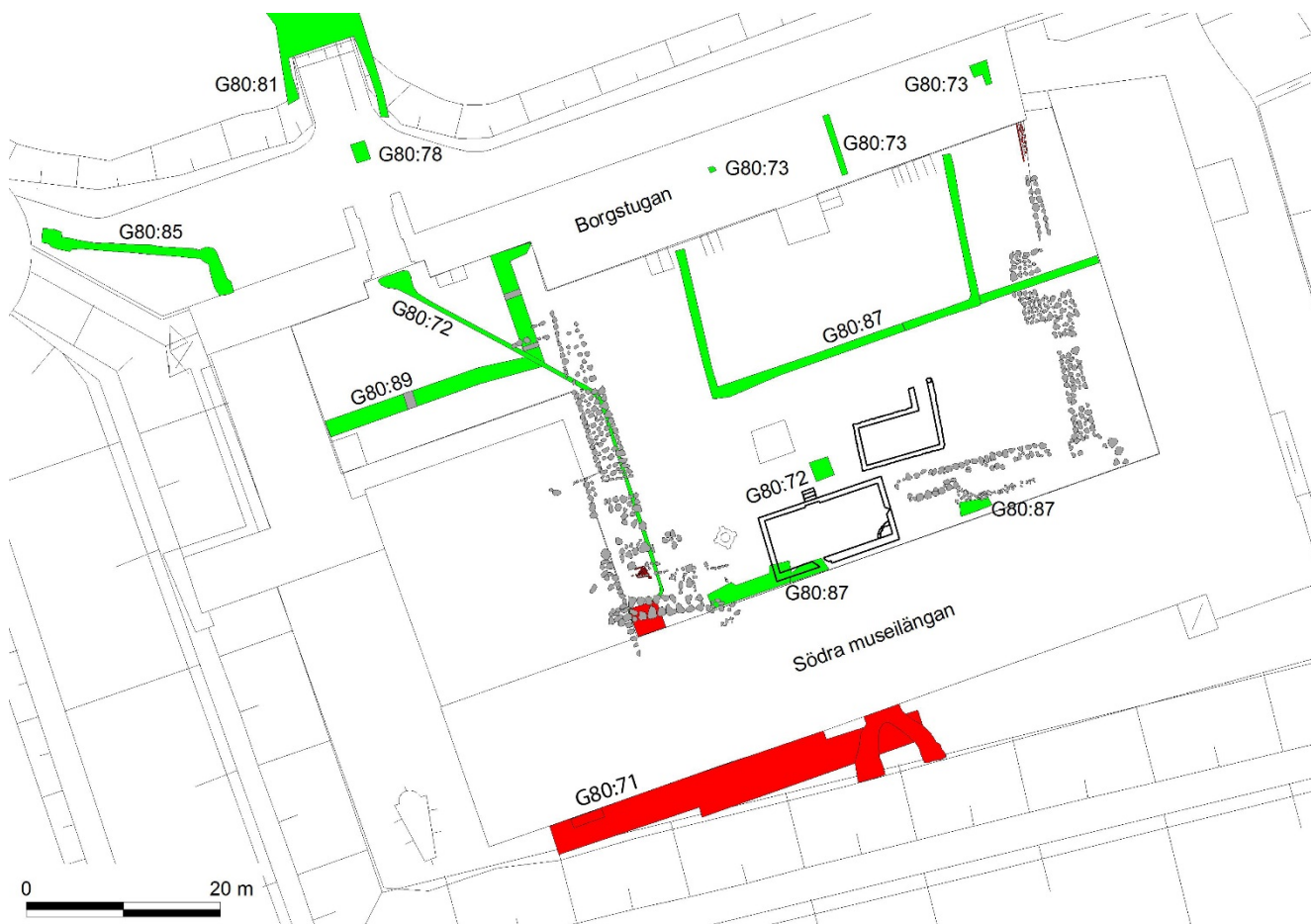
Från 1444, under Christoffer av Bayern, förlade Danmarks myntslagning till Malmö. Öster om kastellet fanns det tidigare en byggnad där myntverksamheten möjligtvis skedde. Vid den här tidpunkten kallades kastellet för Myntergården. Efter att Malmöhus 1526 blev ett eget län fick myntningen flytta ut från slottet för att lämna plats åt den nye länsherren. Tillverkningen flyttades till den dåvarande myntmästaren Jörgen Kocks egen gård invid nuvarande Stortorget. År 1536 upphörde myntverksamheten helt i Malmö (Björklund 1998, s. 12f).

Mellan åren 1524–1529 byggde Frederik I ut slottet, bl.a. lät han ta bort porten mellan staden och slottet. Istället öppnades tillfarten till slottet över en jordbank från havssidan. Slottet förlängdes även österut med yttermuren vilande på den gamla strandmuren, och en hög mur mellan staden och slottet uppfördes. I samband med den så kallade Grevefejden år 1534 intog stadsborna slottet, och rev ner delar av det (Rosborn 1984, s. 37; Björklund 1998, s. 15ff).

Åren 1536–1542 var det Christian III:s tur att bygga ut slottet. Innan dess hade han betalat ut ersättning åt personer vars hus behövdes rivas för att ge plats åt nybyggnationen. Det nya, större slottet skulle fungera både som fästning, permanent bostad för länsmanen och tillfällig kunglig bostad. Även om slottet nu blev en bostad för både kung och länsherre skulle Malmöhus främst fungera som en modern försvarsanläggning. Runt slottet byggdes därför en vallgrav, och Slottsholmen försågs med vallar och fyra runda kanontorn. De norra kanontornen anslöt till slottsbyggnaden genom skyttegallerier (Björklund 1998, s. 18f).

Även under Christian IV:s tid genomgick slottsbyggnaden stora förändringar. Bl.a. lät han år 1607 uppföra en elegant förrådsbyggnad längs gårdens västra sida. Huset brändes ned år 1870 av några fångar på Malmöhus. Mellan 1526 och 1658 var slottet bostad för sammanlagt 19 länsherrar i Malmöhus län, ett av Skånes tre län. Efter freden i Roskilde 1658 började svenskarna genast att förstärka och förbättra Malmöhus, varvid fyra bastioner uppfördes vid fästningen, och för att bereda plats för dessa tvingades man att bl.a. riva gråbrödraklostret i nuvarande Kungsparken. Efter freden 1679 utfördes nya befästningsarbeten efter Erik Dahlbergs ritningar. Efter kriget på 1670-talet lät svenskarna fästningen förfalla och 1697 var Malmöhus i mycket dåligt skick år, vilket framgår av en inventering detta år (Björklund 1998, s. 24ff).

Under 1700-talet togs Malmöhus i bruk som fängelse för brottslingar och krigsfångar. Under 1800-talets fängelsetid genomgick slottet stora ombyggnader, bl.a. förstördes de förfallna södra kanontornen, bastionerna schaktades bort och den yttre vallgraven fylldes igen. Borggården användes även för avrättning av dödsdömda fångar. År 1909 stängdes fängelset, och år 1925 togs beslut om att slottet skulle användas som stadens museum. Ett restaureringsarbete tog vid, där målet var att så långt som möjligt återställa slottet i sin 1500-talsgestalt. År 1931 började man riva fängelselängorna för att bereda plats för de nya museibygnaderna, och år 1937 kunde slutligen Malmö Museum invigas (Björklund 1998, s. 30ff).

Figur 3. Kartan visar Malmöhus med genomförda undersökningar markerade med grön färg. Föreliggande rapporters schakt är röda. Rtiningen från 1919–22 års undersökningar (G80:39) har digitaliserats. Sten och murar har grå färg.

TIDIGARE ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

I beskrivningarna används Malmö museers arkivnummer: G80:xx.

I samband med renoveringsarbetena under åren 1919–1922 påträffades bl.a. lämningar av Erik av Pommerns borggårdsmur invid slottets sydöstra sida, liksom rester av ett torn och en byggnad som kan ha varit myntmästarens bostad. Vid grundgrävningar för museibyggnaden år 1934 påträffades bl.a. grunden till Västerport, samt resterna av Västerbro. Tidigare undersökningar har även visat ett kulturlagerdjup på upp till ca 2 meter inne på borggården. Under fyra månader sommaren och hösten 1919 övervakade Ossian Lindskoug på uppdrag av professor Otto Rydbeck, grävningar inne på borggården (G80:39). Texten nedan är ett sammandrag av Lindskougs redogörelse.

I den västra delen av borggården, vid platsen för det gamla så kallade "Hundehålet", påträffades grunden till den gamla ringmuren. Muren var 3,4–4 m bred och uppförd av stora ohuggna granitstenar som var lagda i fyra lager. Den var skadad, eller borttagen på vissa ställen. Ca 30 meter från den södra slottsfasaden svängde muren av mot öster, in mot borggården, där den endast kunde följas ett kort stycke.

Vid ringmurens sydvästra hörn påträffades även en gråstensmur, som kanske utgör lämningarna av ett försvarstorn. På detta låg ett sekundärt tegelgolv. Ca 32 m från den södra slottsfasaden påträffades även en brunn. Vid nedgången till Hundehålet framkom även två trappsteg.

Vid grävningar utanför västra ringmuren påträffades en förut genombruten tegelmur av medeltida karaktär. Murens riktning var sydost-nordväst, och framkom ca 5 m utanför ringmuren. Utanför ringmuren framkom även andra allehanda rester av grundmurar, en del troligtvis sekundära, samt kullerstensläggningar.

Omedelbart väster om den västra ringmuren påträffades även delar av en bordläggning till en båt. Ett märkligt fynd var en pelare av tegel som vilade på en grund av gråsten. Pelaren var anlagd genom båten, således sekundär i förhållande till denna. Pelaren låg ca 3,8 m från slottets södra fasad, och var ca 1,40 x 1,15 m i diameter.

Ca 7 m från den södra slottsfasaden, och utanför ringmuren, fanns en stenläggning av stora stenar. Stenläggningen slutade i söder vid ett tegelgolv, vilket i väster var begränsat av en något högre belägen ugnsbotten av tegel. Andra fynd i anläggningens närhet antyder att byggnaden har varit ett korsvirkeshus.

Inne på borggården, längs den södra sidan av Myntergården, framkom i det syd-västra hörnet av riddarsalen och kyrksalen, bl.a. uttömningshålen för latrinerna. Dessa låg omedelbart ovan på en avloppstrumma som gick under långmurens nedersta grundsten och in i källaren. I fyllningen till uttömningshålen påträffades bl.a. två medeltida brakteater av tyskt ursprung samt ett borgarkrigsmynt från 1300-talet. Strax in till latrinuttömningshålen framkom även en äldre stenläggning, som fortsatte fram till trappornets västra gavel.

Sex meter väster om den nuvarande västra källarnedgångens västra vägg påträffades en trappa till en mindre byggnad. Öster om trapphuset, inne på borggården, påträffades på ca 1,5 m djup både förmultnade ekplankor och spik på rad. Strax öster om trappan till huvudbyggnaden framkom murrester till ett par medeltida byggnader. Möjligtvis har de ett samband med Myntergården.

Vid grävningar i den östra delen av borggården framkom tegel- och gråstensmurar till vad som sannolikt skall tolkas som Myntergårdens östra ringmur, medan grävningar i den södra delen av borggården blottade den södra och västra delen av en kraftig mur, kanske även detta delar av ringmuren. I borgstugans västra del påträffades dessutom grundstenar i nord-sydlig riktning.

År 1976 påträffades i samband med schaktningsarbeten väster om porttornet en stenlagd brunn (Anteckningar från fältarbete, G80:69 (uppg. om exakt läge saknas)).

Inför en utbyggnad av akvariet på Malmö Museum år 1979 gjordes en arkeologisk förundersökning. Vid undersökningen dokumenterades den södra vallens kantförstärkning i form av stora gråstenar (Andersson 1991; G80:71).

I samband med kabelgrävning och plantering av ett vårdträd på borggården utfördes år 1981 en antikvarisk övervakning. Vid schaktet för vårdträdet framkom redan ca 0,2 m under markytan en naturlig sandrevel som bildat en strandvall. I samband med grävningen för elkabelschaktet påträffades rader av grundstenar på fyra ställen. Tre av raderna med grundstenar låg i rät vinkel till slottsbyggnadens västgavel, och kan utgöra resterna av den medeltida försvarsmur som förband strandtornet med Västerport. Den fjärde grundmuren, samt två andra murrester kunde inte knytas till någon "särskild" byggnad. I övrigt framkom en grop, stolphål, en knadderstensläggning och kulturlager överst (Persson 1981; G80:72).

Med anledning av omläggning av golvet i Borgstugan utfördes år 1990 en antikvarisk kontroll. I det västra rummet i borgstugan konstaterades att de grundstenar som påträffades 1919–1922 fortfarande fanns kvar. I det mellersta rummet framkom ett tegelfundament till en ugn. I anslutning till ugnen fanns även ett golvlag av hårt packad lera, sot och kalk. I det östra rummet påträffades fyra stenfundament, som kan ha fungerat som grund för pelare till ett tidigare kryssvalv. I det östra rummets västra del framkom, ca 1 m under det nuvarande golvet, även ett lager av knaddersten. Detta kan ha varit en gata före slottet utbyggnad under 1500-talet. I det nordöstra hörnet påträffades en grundstensrad, ca 0,5 m indragen från grunden till den norra och östra slottsmuren. Antingen utgör stenarna grunden till en äldre byggnad, eller ett fundament till en murad bänk (Persson 1991; G80:73).

Med anledning av en vattenläcka strax norr om porttornet till Malmöhus år 1998 företogs en antikvarisk kontroll av grävningsarbetena. I den östra schaktväggen, ca 0,6 m under markytan, påträffades stenar till en grundmur, samt ett raserings- eller byggnationslager. I schaktväggen fanns även partier av en stenläggning (Samuelsson 1998; G80:78).

Inför en planerad rekonstruktion av den äldre vindbryggan över vallgraven till Malmöhus upptogs två schakt på platsen för det södra respektive norra brofästet. Vid platsen för såväl det norra som det södra brofästet framkom längs körbanans västra sida ett antal större grundstenar. De påträffade grundstenarna kan utifrån läge och karaktär anses vara delar av de kraftiga stenfundament, som i slutet av 1700-talet anlades som fundament för en bro över vallgraven (Samuelsson 1999; G80:79).

Med anledning av nedgrävning av värmekulvert 2008 gjordes en arkeologisk förundersökning i området mellan porttornet och det västra kanontornet. Vid undersökningen framkom en grundmur i öst-västlig riktning. Denna tolkades som grunden till en skyttegång som tidigare har funnits på platsen. På slottsholmens nordöstra sida kan man fortfarande se dess pendang. Norr om muren fanns storstenstegel som troligtvis kommer från skyttegången. Muren är troligen från 1500-talet (Ohlsson 2008; G80:85).

I samband med en renovering av borggården 2009 genomfördes en förundersökning i form av en schaktningsövervakning (Jönsson 2010; G80:87). I de relativt begränsade schakt som grävdes med anledning av nya elledningar kunde rester efter murar och husgrunder konstateras. De sammanföll i stort sett med de mur- och grundrester som framkom vid undersökningarna 1919–1922. Det förekom dock en viss avvikelse som kan bero på att olika inmätningstekniker har använts.

År 2013 uppstod en vattenläcka på en ledning mellan museirestaurangen och själva slottet. I schaktet påträffades 2–3 grundmurar, en kalkberedningsgrop och en del av Korrebäcken. En av grundmurarna härrörde troligen från ett korsvirkeshus som har stått mellan porttornet och slottet och som uppfördes på 1600-talet. En av dessa grundmurar framkom även vid undersökningarna 1919–1922 och i ledningsschaktet 1981 (G80:72), (Sarnäs 2013; G80:89).

Undersökningsresultat

KOMMENDANTHUSET

Vid Kommendanthuset övervakades schaktningen för byggetableringens avloppsschakt. Endast yngre omrörda lager framkom. Schaktdjupet var endast 0,3–0,4 meter. Schaktet mättes in manuellt och har digitaliserats i efterhand.

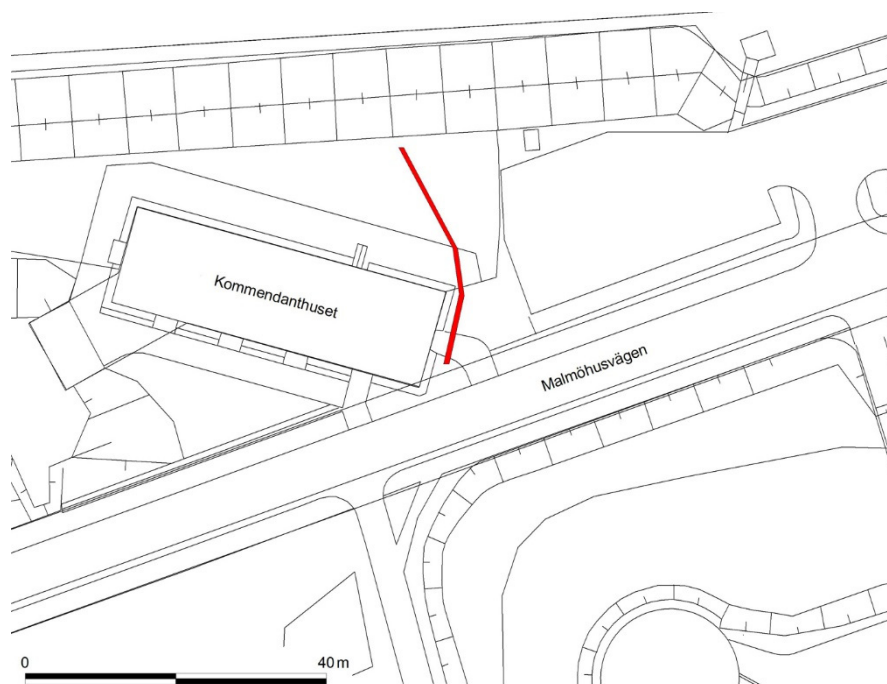
VÄSTERPORT

I sydvästra hörnet av borggården upptogs ett litet schakt för inkommande el. I schaktet som endast var ca 0,5 meter djupt framkom tre grundstenar efter Västerport. Detta är ytterligare en indikation om att de lämningar som togs fram i samband med undersökningarna 1919–1922 ligger kvar under den nuvarande borggården. Schaktet mättes in manuellt och har digitaliserats i efterhand.

UTBYGGNAD VID AKVARIET

Tyvärr informerades inte Skånearkeologi när man satte igång med att riva den äldre utbyggnaden. Omedelbart efter rivningen sattes en spont upp som omöjliggjorde dokumentation av sektionerna. Det gick att titta bakom sponten genom små springor och det kunde då konstateras att man hade grävt sig längre ut än den tidigare nedgrävningen för källaren då det gick att se orörda kulturlager vilket även inmätningen visade. Man verkar också ha grävt sig djupare eftersom intakta lager i Korrebäcken framkom.

Figur 4. Schaktplan som visar läget för schaktet vid Kommendanthuset. Schaktet är markerat med röd färg

Fyllningen i Korrebäcken var svart och mycket humös. En del flintavslag påträffades liksom enskilda bitar av tegel. Lagret fortsatte minst 1 meter till på djupet, vilket kunde konstateras efter sondning med en geosond. Utbyggnaden mättes in med Nätverks RTK.

SLUTUNDERSÖKNING

Slutundersökningen föranleddes av att man, utan tillstånd, hade schaktat för en väg ned till källarnivå för att den vägen transportera undan schakt- och rivningsmassor från museilängans källare. Schaktet var drygt 10 meter långt och drygt 3,3 meter brett. Det började i markplan och sträckte sig till drygt 2 meter under markplan.

Undersökningen inleddes med sektionerna rensades och nedrasade massor togs bort. Därefter ritades sektionen i skala 1:20.

I nästa fas grävdes lager för lager så att den tidigare lutande profilen blev vertikal. Det innebar att som mest 0,5 meter av sektionen undersöktes på hackbord. Förfarande innebar maximal kontroll över lagertillhörighet för fynden. Längs en sträcka av 2,3 meter insamlades samtliga djurben som framkom i lagren. Dessa har inte analyserats.

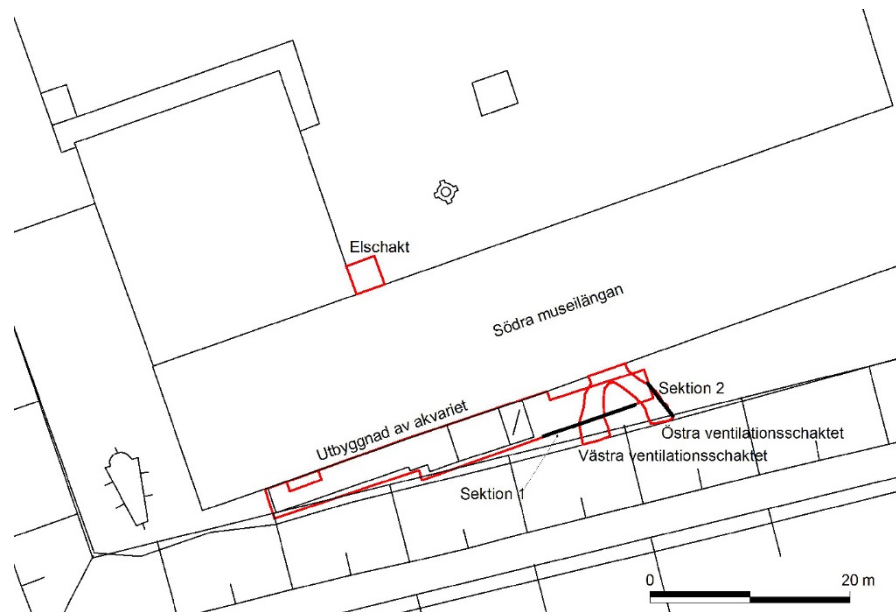

Figur 5. Foto på elschaktet. Under kablarna skymtar Västerports grundstenar. Grundstenarna var omgivna av kulturlager som delvis var påverkat av den äldre grävningen för ledningar.

Figur 6. Foto på schaktet för akvariets utbyggnad med sponten. I förgrunden skymtar den väg som schaktades utan tillstånd.

Figur 7. Schaktplan över helt eller delvis undersökta schakt. På kartan syns den äldre utbyggnaden som senare revs och ersattes med en ny. Schaktet för den nya byggnaden sträcker sig något längre söderut än den tidigare byggnaden. Sektion 1 och 2 är markerade med kraftig svart linje.

Figur 8. Sektionsritning 1. Översta lagret utgjordes av moderna lager med bl.a. ett höganäs avloppsrör. Sektionen dokumenterades ytterligare 4 meter åt öster (vänster på ritningen). Stenläggningen ligger på en nivå mellan 2,5–2,7 m ö.h. Stenar är gråtonade. Skala 1:40

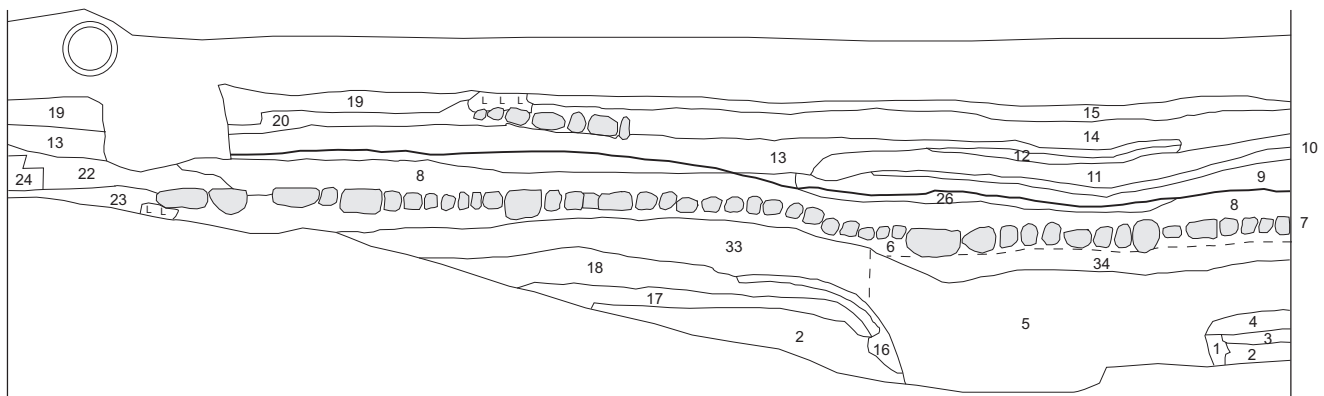
Stratigrafiskt mitt i sektionen framträdde en mycket vällagd stenläggning satt i fin sättsand. Stenläggningen var inte helt horisontell utan föll något åt väster vilket föranledde en tolkning i början till något som hade med Korrebäcken att göra. Troligen beror nivåskillnaden på att marken under stenläggningen har satt sig ovanför brunnen. Stenläggningen kunde även ses i den rest som fanns närmast museibyggnaden. Stenläggningen hade även en fortsättning en bit bakom spanten som omnämns i avsnittet "Ombyggnad av akvariet". I västra delen av sektion 1 sågs en tydlig nedgrävning som troligen har varit en brunn (figur 8). Mängden organiskt material, främst trä, ökade markant i lager 5 som utgör brunnen. Det organiska materialet utgjordes mestadels av träspånor från träbearbetning.

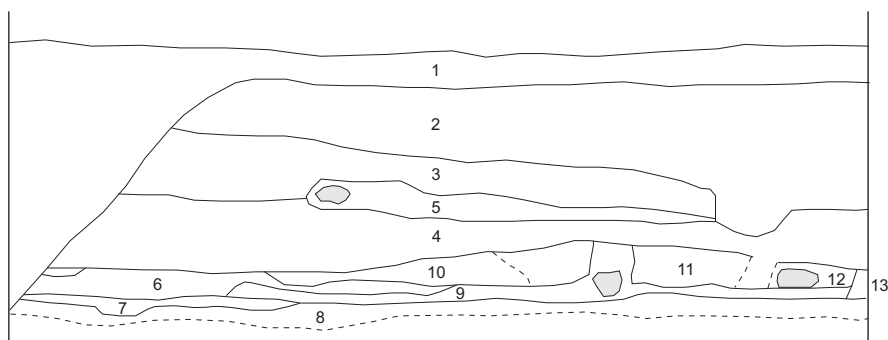
Schaktet mättes in manuellt och har digitaliserats i efterhand.

- L.1: Blå något humös lera.
- L.2: Gråbrun silt med torv och sand.
- L.3: Vit sjösand.
- L.4: Gråbrunt lerbl. lager m. träkol.
- L.5: Mörkt humöst lager med org. mtrl.
- L.6: Gulvit sättsand.
- L.7: Stenläggning.
- L.8: Gråbrunt tovtigt lager.
- L.9: Gråbrunt, humöst och sandigt lager.
- L.10: Mörkgrå torvig lins med småben.
- L.11: Gråbrun sandig silt. Tegelkross.
- L.12: Gulvit kalkgrus.
- L.13–15: som L.11 men olika färg.
- L.16–18: Gråbrun sandig humös silt med olika grader av lerinslag.
- L.19: Något ljusare än L.15.
- L.20: Vit sättsand till övre stenläggning.
- L.22: Mörkgul lera.
- L.23–24: Mörkgrå lerig humös silt.
- L.26: Svartgrå sandig humös silt med mycket fiskben.

VENTILATIONSSCHAKT

Tyvärr inleddes även denna undersökning med en bristande kommunikation. Man meddelade i efterhand att man halvakut hade behövt ta upp ett schakt där ventilationsstrummorna skulle gå igenom väggen. Man hade bara påträffat omrörda massor enligt arbetsledaren. Vid besiktning dagen efter kunde det konstateras att ungefär halva schaktet närmast huset utgjordes av omrörda massor medan resten bestod av intakta kulturlager. Vi detta tillfälle kunde inga distinkta lager såsom golvnivåer eller stenläggningar identifieras. Schaktet återfylldes och grävdes upp igen i samband med att schaktet för ventilationstrummorna grävdes. Detta schakt sträckte sig 2,8 m öster om östra ventilationsschaktet och 1,5 meter ut från museilängan.

Figur 9. Sektionsritning 2.
Stenar är gråtonade Skala 1:40

- L.1: Omrört modernt lager
- L.2: Raseringslager med tegelkross, kalkbruk, träkol, småsten.
- L.3: Mörk humös lera med träkol.
- L.4: Mörkgrå humös silt med lerinblandning
- L.5: Brun/ljusgrå grus. Sättsand?
- L.6: Ljusgrå lera. Kolfläckad..
- L.7: Mörkbrunt hårt kompakt lager
- L.8: Gråsvart humös sand. Ursprunglig markhorisont.
- L.9: Gul/gulgrå lera. Underdel av ugnen.
- L.10: Bränd lera från ugnen
- L.11: som L.10 men med sten
- L.12: som L.10 men med skörbränd sten
- L.13: Brungrå humös silt.

Schaktningen började med det västra schaktet. Undersökningen fokuserade på stenläggningen som den mest tolkningsbara strukturen som framkom i slutundersöknings-schaktet. I syfte att få en bättre datering samt om möjligt funktionsbestämma stenläggningen togs ca 0,2–0,3 meter av fyllningen precis ovanför densamma och lades i en separat hög för att kunna gås igenom för att få daterande fynd. Samma förfarande gjordes med fyllningen under stenläggningen. Delar av dessa höga genomgicks sedan på hackbord. Även stenläggningen togs upp med grävmaskin och lades i en egen hög.

I östra schaktet blev metoden annorlunda i och med att resterna efter en ugn och ett hårt packat lergolv påträffades. När ugnen framkom avbröts schaktningen och ugnen liksom golvet grävdes för hand och samtliga fynd mättes in på en handritad plan. Under kulturlagren i samtliga schakt finns ett svart sandigt lager som utgör en ursprunglig markhorisont. I östra schaktet togs 0,2–0,3 meter av detta lager och lades i en separat hög. Massorna undersöktes sedan delvis på ett hackbord.

Sektionsväggarna i östra ventilationsschaktet uppvisade helt olika lager (figur 9). I den västra sektionen kunde flera lager varav sannolikt en del var golvnivåer ses medan i den östra sektionen saknades de helt, förutom de som tillhörde ugnen och lergolvet (L.6–7 & L.9–12). Huset fortsätter in under vallen. I och under lergolvet framkom några stolphål. I södra delen av schaktet närmast vallen låg en rad av stolphål som svängde söderut i östra schaktkanten (anl. 6–11). Troligtvis resterna efter en vägg till ett hus som är äldre än det med lergolv, eldstad och ugn. Två av stolphålen framkom redan vid framrensning av lergolvet (figur 13).

Golvet i det östra schaktet undersöktes även med en metalldetektor vilket även gjordes med de olika högarna med separerade massor. Resultatet blev mest spik men några järnföremål påträffades också. Det västra schaktet mättes in manuellt och har digitaliserats i efterhand medan det östra mättes in med Nätverks RTK.

FYND

Samtliga fynd är samlade under samma accessionsnummer: MMA 98.

De olika lagren var generellt sett mycket fyndrika. Av metallföremål påträffades förutom spik och några nitar tre knivar, en sisare, en del av ett ljuster, en halv mungiga, en remsölja, del av ett bultlås och en rombisk nitbricka. Dessutom framkom ett antal oidentifierade järnföremål. I lager 5 (sektion 1) framkom några föremål av trä, bl.a. ett barkflöte, ett handtag av trä och något som liknar änden av ett stolsben. Av övriga material framkom en bit tross, en tygbit, en långtandskam av ben, en glaspärla, horn med slitspår, en liten bit bärnsten, del av en sko samt läderspill.

I en 2,3 meter bred del av sektionen insamlades samtliga djurben lagervis vilket tillsammans blev 2 275 g.

I schakthögarna som upptogs separat från västra- respektive östra ventilations-schakten påträffades påfallande många mellanfotsben av nötboskap.

I det understa svarat grusiga lagret framkom en hel del flintavslag och enstaka djurben.

Figur 10. Brunglaserat kakel (MMA98:98) som framkom i L.9, sektion 1. Skala 1:1

Keramik

Den största fyndposten är keramik i form av yngre svartgods, äldre rödgods, protostengods, stengods och några få bitar yngre rödgods. Även en del pottkakel samt en bit kakel med en kvinnofigur (se figur 10).

Keramiken har analyserats av Torbjörn Brorsson vid Kontoret för keramiska studier (se Bilaga 1). Det framkom 196 skävor med en sammanlagd vikt av nästan 1,2 kg. Enligt Brorssons genomgång förekommer det keramik från första hälften av 1200-talet fram till mitten av 1500-talet. Merparten av keramiken kan dateras till 1200–1300-tal medan fynden från 1400-talet och framåt är färre (se Bilaga 1). Detta kan nog till en del förklaras med att det främst är de äldre lagren kring stenläggningen som har undersökts. Vid undersökningen av sektion 1 undersöktes relativt lite av de yngre lagren eftersom sektionen egentligen var resultatet av en släntning vilket innebar att det undersöktes mer av de djupare liggande lagren. Till exempel så framkom endast 3 bitar yngre rödgods med en vikt av 4 g i sektionen medan det i de grävmaskinsuppgrävda massorna från västra ventilationsschaktet, strax ovanför stenläggningen, framkom 10 skävor med en vikt av 53 g.

STRUKTURER

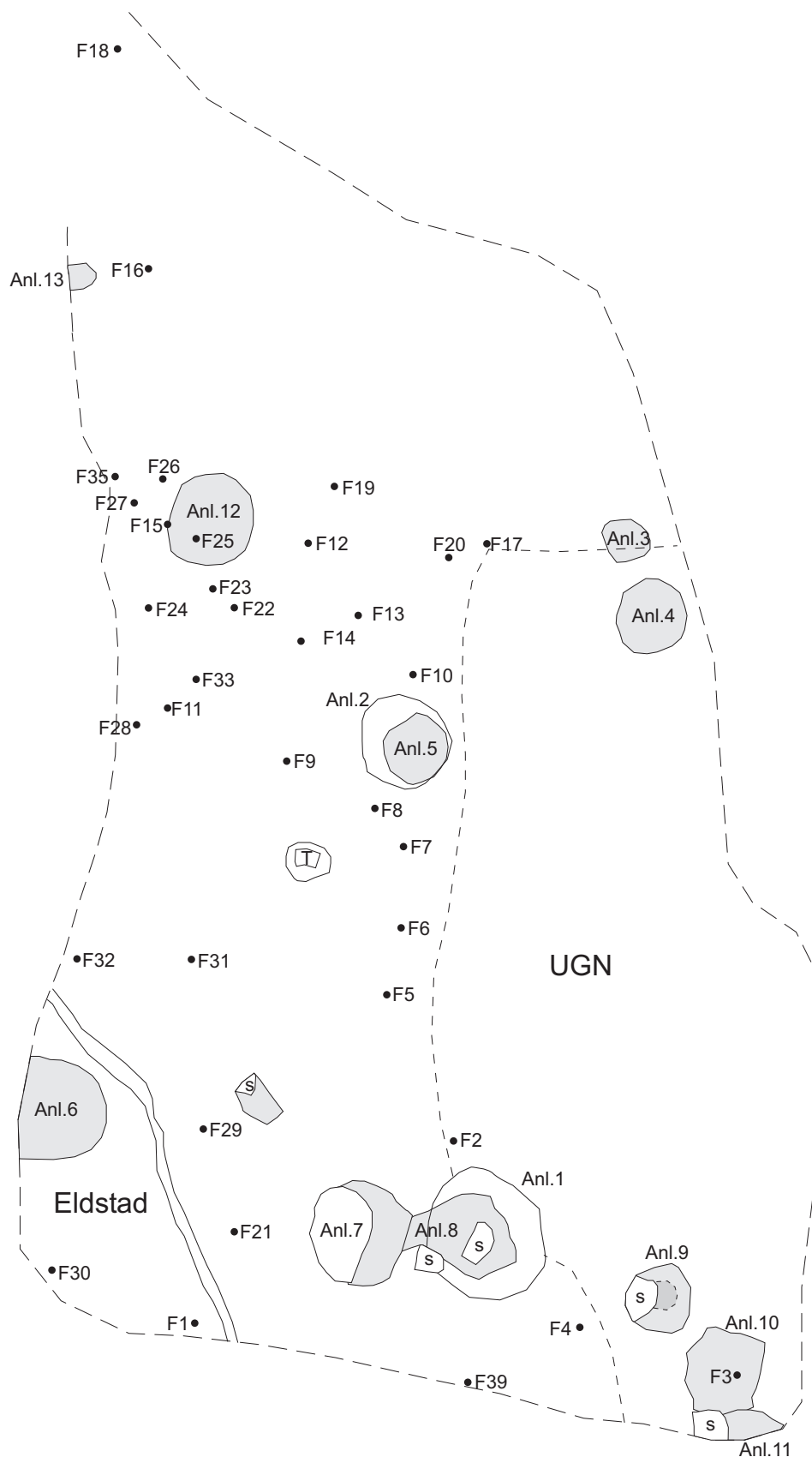
Vid de två undersökningarna framkom några strukturer på vilka undersökningarna har fokuserat. Den först framkomna strukturen var den stenläggning som framträdde i sektionen efter vägschaktet (L7 sektion 1). I samma sektion kunde även en mindre ej lika vällagd stenläggning ses stratigrafiskt högre upp i sektionen (L20 sektion 1). Stenläggningen kunde ses en bit bakom den spont som sattes upp omedelbart efter rivningen av den gamla utbyggnaden och schaktningen för den nya utbyggnaden.

Figur 11-13. Bilden till höger visar sektion 1 med stenläggningen och i bildens högra kant skymtar sponten.

Den nedre vänstra bilden visar en närbild på stenläggningen.

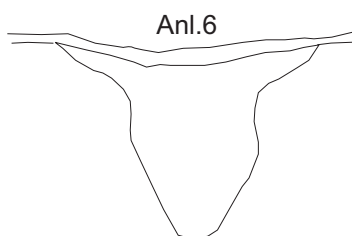
Bilden nere till höger visar stenläggningen i det västra ventilationsschaktet. I nedre delen av bilden till höger saknas stenläggningen vilket beror på att här låg schaktet för sektion 1.

Figur 14. Plan över östra ventilationsschaktet med inmätta fynd (F) och anläggningar (Anl.). Anl.6-11 utgör äldsta huset och framkom under det fyndförande golvlageret. Anl.2, 7-8 framkom redan vid framrensning av golvlageret. Anl.3-4 och 12-13 låg stratigrafiskt under golvlageret. Golvet låg på ca 2,5 m ö.h. Den streckade linjen anger golvlagerets utbredning vilket huvudsakligen sammanfaller med schaktets utbredning. I norr var det bortschaktat i samband med det halvakuta schaktet (se avsnittet Ventilationsschakt). Gråtonade anläggningar framkom under golvlageret. Skala 1:20.

Figur 15–16. Stolphålen anl. 6–11 som framkom under golvlageret. I övre vänstra schakthörnet kan man se att ugnen (lager med lera och bränd lera) stratigrafiskt överlagrar stolphålen. Nedan ses sektionsritningar över stolphålen. Skala 1:20.

I utbyggnadens sydvästra hörn fanns dock inte stenläggningen, vilket innebär att den har sitt avslut någonstans längs utbyggnadens långsida. Vid den efterföljande schaktningsövervakningen för ventilationstrummorna var stenläggningen i fokus och schaktmassorna i västra schaktet strax ovanför denna lades i en separat hög för genomgång på hackbord. Även lagren under stenläggningen behandlades på samma sätt. Samma förfarande planerades även för östra schaktet, men på den nivå stenläggningen borde komma framkom istället en ugn och ett lergolv. Ugnen, lergolvet och stenläggningen ligger stratigrafiskt på samma nivå och torde därför kunna betraktas som samtida. Under lergolvet framkom en rad med stolphål som troligen har utgjort en del av gaveln och långsidan på ett hus som också är den äldsta strukturen (Anl. 8–11) möjligen tillsammans med den brunn som kan ses i sektion 1 (L.5) under stenläggningen.

Tolkning

Det var först i och med undersökningen av det östra ventilationsschaktet som det blev uppenbart att det rörde sig om en bebyggelselämning. Ugnen, eldstaden, lergolvet och stolphålen visade att schaktet låg rakt över ett hus eller ett gårdsläge med mer än en fas. I västra schaktväggen i östra ventilationsschaktet framkom flera lager men knappast några i motsatta schaktväggen. Detta kan tolkas som att ugnen legat ytterst i östra delen av ett hus. Lergolvet och stenläggningen låg på samma stratigrafiska nivå vilket tyder på samtidighet vilket styrks av Brorssons keramikgenomgång.

De två ventilationsschakten liksom slutundersökningsschaktet skar rakt igenom ett hus eller en gård. Den undre stenläggningen som framkom först i slutundersökningsschaktet framkom även i det västra ventilationsschaktet men inte i det östra. Stenläggningen fortsätter västerut bakom sponten. Torbjörn Brorssons genomgång av keramiken visar att stenläggningen sannolikt har anlagts under perioden 1350–1375. De stratigrafiska förhållandena innebär då att även ugnen och lergolvet kan ges samma datering. Det underliggande huset med stolphål efter vägg och gavel är således äldre och kan möjligen kopplas samman med kermikfynden från 1200-talet.

De yngsta keramikdateringarna hamnar i första hälften av 1500-talet vilket sammanfaller med Christian III utbyggnad av Malmöhus med vallgrav, vall och kanontorn under åren 1536–1542. Den översta och yngsta stenläggningen utgör sannolikt en rest från den sista bebyggelsen innan Slottsholmen helt tas över av Malmöhus med tillhörande befästningsverk.

Vid de tidigare undersökningarna inom borggården eller strax intill har få lämningar från tiden före Myntergården gjorts. I samband med arbeten inne i Borgstugan framkom ett lager med knaddersten som har tolkats som en rest av en gata (G80:73). Fynd av keramik i det norra av de två husen på figur 3 kan ge huset en datering till före Myntergården (Ödman muntl.)

Utvärdering

De två undersökningarna har visat att det finns kraftiga och välbevarade kulturlager söder om södra museilängan. Vid framtida byggnadsarbeten bör man iakttaga stor försiktighet och om möjligt undvika schaktningsarbeten inom denna del av Slottsholmen.

Projektorganisation och kvalitetssäkring

Skånearkeologi är ett företag som grundades 2013 med inriktning på arkeologisk uppdragsverksamhet. Företaget leds av Fil.lic. Per Sarnäs med mångårig erfarenhet av arkeologisk uppdragsverksamhet mest i Skåne men även i Småland.

Per Sarnäs var projektledare och ansvarig för projektets genomförande och vetenskapliga kvalitet, samt kontakter med Länsstyrelse och uppdragsgivare. Undersökningarna genomfördes i samarbete med Malmö museer och då främst med Kulturmiljövårdsenheten. Framkomna fynd och strukturer har diskuterats fortlöpande med Stadsantikvarie Anders Reisnert och antikvarie Chatarina Ödman.

Referenser

Litteratur

- Björklund, E. 1998. Malmöhus En vandring genom slottet och dess historia. Stads-
museet Malmö Museer.
- Jönsson, L. 2010. *Malmöhus. Dokumentation i samband med renovering av borg-
gården*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning 2008.
Malmö Kulturmiljö Enheten för Arkeologi Rapport 2010:004.
- Lekholm, C.G. 1970. Det äldsta Malmö. *Kring Malmöhus*. Malmö.
- Ohlsson, T. 1998. *Malmöhus. Dokumentation i samband med anläggning av vär-
mekulvert, Malmö 19:2*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsö-
vervakning 2008. Malmö Kulturmiljö Enheten för Arkeologi Rapport 2008:89.
- Rosborn, S. 1984. *Malmö. Den medeltida staden och dess omland*. RAÄ/SHM Rap-
port Medeltidsstaden 67. Stockholm.
- Sarnäs, P. 2013. Innerstaden 10:284 (Malmöhus). Arkeologisk förundersökning
2013. Skånearkeologi rapport 2013:7.

Opublicerat material

- Andersson, C. 1991. Malmö Museum Akvariet. MHM 7535, G80:71. Rapport Arke-
ologisk undersökning 1979.
- Brorsson, T. 2015. Keramik och kakel från Malmöhus slott, MMA 98, Malmö stad,
Skåne. Rapport från Kontoret för Keramiska Studier.
- Lindskoug, O. u. å. Övervakning av grävningar 1919. Arkivnr. G80:39. Förvaras i
Malmö Museers topografiska arkiv.
- Persson, J. 1981. Kulturlager och anläggningar från medeltiden. Borggården, Mal-
möhus, Malmö. MHM 6352, G80:72. Rapport Stadshistoriska avdelningen
Malmö Museum. Förvaras å Malmö Museers topografiska arkiv.
- Persson, G. 1991. Malmöhus slott, Borgstugan. Rapport över antikvarisk kontroll.
G80:73. Malmö museer.
- Reisnert, A. & Ödman, Ch. 2012. Malmöhus borggård. Utredning av de arkeolo-
giska förutsättningarna inför ombyggnaden av akvariet. Malmö museer, Kultur-
arvsenheten, rapport 2012:2.

Muntliga uppgifter

- Chatarina Ödman, Malmö museer.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer 431-27639-2013
Skånearkeologis diarienummer 201316
Inventarienummer MMA 98
Arkivnummer G80:90

Län Skåne
Kommun Malmö
Stad Malmö
Fastighet Innerstaden 10:284
RAÄ-nummer 19:2 och 20:1

Ekonomiska kartans blad 2C:3e
Koordinatsystem Sweref 99 TM
N koordinat 6163960
E koordinat 373061
M ö.h. 2,5-4

Fältarbetstid 2013-11-26-2014-12-05
Antal arbetsdagar 32
Antal arkeologtimmar 83

Undersökt yta 175 m²

Projektansvarig Per Sarnäs
Personal Lars Jönsson, Österlenarkeologi
Uppdragsgivare Stadsfastigheter, Malmö stad

Kostnader, arkeologi

Fältarbete: 53 950:-
Rapport: 26 000:-
Tryck: 1 000:-
Konservering: 3 000:-
GPS: 950:-
Resor: 1 380:-
Summa: 86 280:-

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer 431-17340-2014
Skånearkeologis diarienummer 201424
Inventarienummer MMA 98
Arkivnummer G80:90

Län Skåne
Kommun Malmö
Stad Malmö
Fastighet Innerstaden 10:284
RAÄ-nummer 19:2 och 20:1

Ekonomiska kartans blad 2C:3e
Koordinatsystem Sweref 99 TM
N koordinat 6163903
E koordinat 373221
M ö.h. 2-3,5

Fältarbetstid 2014-08-18-2014-08-22
Antal arbetsdagar 5
Antal arkeologtimmar 60

Undersökt yta 30 m²

Projektansvarig Per Sarnäs
Personal Lars Jönsson, Österlenarkeologi
Uppdragsgivare Stadsfastigheter, Malmö stad

Kostnader, arkeologi

Fältarbete: 39 000:-
Rapport: 26 000:-
Tryck: 1 000:-
Keramikanalys: 8 640:-
Konservering: 5 000:-
Resor: 2 025:-
Summa: 81 665:-

Arkivmaterial i form av ritningar, digitala foton och handlingar, liksom fynd förvaras i Malmö museers arkiv respektive magasin.

Bilaga 1

Keramik och kakel från Malmöhus slott, MMA98, Malmö stad, Skåne. Högmedeltid och senmedeltid

Torbjörn Brorsson

Inledning

Vid undersökningen på Malmöhus påträffades sammanlagt 196 skärvor från keramikkrärl och den sammanlagda vikten var nästan 1,2 kg. Ett flertal olika godstyper har identifierats och den kvantitativa redogörelsen återfinns i tabell I. Medelvikten per skärva var 6,0 g, vilket är ganska normalt för ett stadsmaterial. Keramiken har daterats från högmedeltid till tidig efterreformatorisk tid och några andra perioder har inte konstaterats i materialet.

Keramiken är till stor del skandinavisk, men det finns även skärvor som tillhört kärl från Tyskland och Holland.

	Antal skärvor	Vikt (g)
Yngre svartgods	20 (12,0 %)	199 (17,0 %)
Äldre rödgods	92 (55,4 %)	651 (55,7 %)
Protostengods	9 (5,4 %)	69 (5,9 %)
Yngre rödgods	14 (8,4 %)	62 (5,3 %)
Stengods	29 (17,5 %)	171 (14,6 %)
Yngre vitgods	2 (1,2 %)	16 (1,4 %)
SUMMA	196	1169

Tab. I. Malmöhus i Malmö. Redovisning av den mängden keramik som påträffades under slutundersökningen. Värdena inom parentes anger andelen av den specifika godstypen baserat på hela fyndmängden från undersökningen.

Godstyper på Malmöhus.

Yngre svartgods

Den tidigaste keramiktypen som uppträder på Malmöhus var yngre svartgods. Keramiktypen har sina rötter i det kontinentala keramikhandverket och sannolikt var Tyskland det land som initialt försåg det medeltida Danmark med keramiktypen. De tidigaste fynden i Östdanmark har placerats till mitten av 1100-talet. I kv. Tegnér i Lund har yngre svartgods daterats från 1100-talet till huvudsakligen 1400-talet (Gaimster 1996). I Halmstad påträffas även denna typ i förhållande rika mängder långt upp i 1400-talet (Augustsson 1985:79).

På Malmöhus har 20 skärvor med en vikt av 199 g identifierats. Skärvorna fanns främst i det västra schaktet, under stenläggningen, och i L5, L6, L17, L18 och i L33. Det fanns passning mellan skärvor i L6 (F93) och L33 (F134), vilket visar att lagren kan vara samtida. Stratigrafiskt låg L33 direkt under L6, som i sin tur var sättsanden till stenläggningen. Yngre svartgods fanns även under ugnen och i lergolvet i det östra schaktet. Huvuddelen av skärvorna av yngre svartgods har sannolikt tillhört kannor, men det fanns troligtvis även skärvor från grytor i materialet. Dock har inga ben, som påvisar förekomst av trefotsgrötor, påträffats.

Det yngre svartgodset från undersökningen kan sannolikt förläggas till första hälften av 1200-talet. Man kan notera att det fanns äldre glaserat rödgods i samma lager, utom ett, som det yngre svartgodset. Det avvikande lagret var L6, där det inte fanns någon annan keramik. Man kan därmed fastslå att det inte finns någon stratigrafisk skillnad mellan det yngre svartgodset och det äldre glaserade rödgodset.

Äldre glaserat rödgods

På Malmöhus har 92 skärvor med en vikt av 651 g påträffats. Godstypen kom initialt från Västeuropa, där bland annat Holland, Belgien och delar av Tyskland var viktiga kontaktområden för Skandinavien. En stor del av importkeramiken till Skåne kom sannolikt från västra Danmark, där man tidigt började kopiera de utländska kärlen. Med mycket stor sannolikhet började man också producera skånskt rödgods, där de s.k. Skånekannorna är de tydligaste exemplen. I takt med att keramiktypen blev allt vanligare i det danska landskapet ökade sannolikt också antalet mindre keramikverkstäder betydligt. Mot slutet av perioden kan man räkna med att det lokala hantverket dominerade på marknaderna. Högmedeltida glaserat rödgods brukar i allmänhet dateras till intervallet mellan 1200 och 1400, men brukningstiden var betydligt längre. De tidigaste fynden från exempelvis kv. Tegnér i Lund kan förläggas till slutet av 1100-talet (Gaimster 1996:87). Det lokala inhemska rödgodset dateras från omkring 1200.

Det tidigaste fyndet av godstypen på Malmöhus kan dateras från första hälften av 1200-talet och förmodligen kan de yngsta fynden förläggas kring 1300/1400. Nästan samtliga skärvor representerade kannor, men det fanns delar av en trefotsgräta (F111) i L13, som stratigrafiskt låg ovanpå stenläggningen. Grytan hade troligtvis tillverkats i Holland och den kan sannolikt dateras till 1375-1400. Det äldre glaserade rödgodset framkom i flera olika lager och flertalet av dessa framkom under stenläggningen, men det fanns även ett mindre antal skärvor ovanför denna. Äldre glaserat rödgods framkom även under ugnen i det östra schaktet. Huvuddelen av skärvor tillhörde kannor av en sydsandinavisk proveniens, men det fanns även skärvor från kärl som tillverkats i Holland eller möjligtvis Belgien. Andelen importerat äldre glaserat rödgods till Malmöhus var en tredjedel. 28 skärvor har tolkats komma från Holland/Belgien medan 56 har bestämts som skandinaviska. Det importerade godset har bland annat bestämts utifrån sin starka röda färg medan det skandinaviska var betydligt mörkare. Det fanns även ett antal bottnar till kannor som bestämts som Skånekannor. Karakteristiskt för dessa är den facetterade bottenkanten och på Malmöhus har dessa påträffats i L5 i det östra schaktet samt i lergolvet (F14, F28) i det västra schaktet.

Det äldre glaserade rödgodset från Malmöhus kan dateras från första hälften av 1200-talet till sekelskiftet 1300/1400. Det har inte varit möjligt att stratigrafiskt skilja på det inhemska respektive importerade äldre glaserade rödgodset åt.

Protostengods

Vid undersökningen påträffades nio skärvor protostengods. Samtliga skärvor har tillhört krus och samtliga har troligtvis haft en tysk proveniens. Protostengods dateras främst inom intervallet från andra hälften av 1200-talet till slutet av 1300-talet (Dahlerup Koch 1995, s 116 ff.). Keramik från Schleswig i Tyskland har däremot i huvudsak förlagts till 1300-talet (Lüdtke 1985, Abb. 26). Den välkända produktionen i Siegburg, cirka 12 km öst om Bonn, började emellertid redan under slutet av 1100-talet sin produktion av protostengods (Gaimster 1997:163). Den främsta orsaken till att platsen kom att bli Europas viktigaste område för framställning av protostengods och stengods, var tillgången på en lämplig lera. Merparten av skärvorna från undersökningen har bestämts som Siegburg.

Skärvorna av protostengods framkom bland annat i lergolvet och under ugnen i det östra schaktet samt i L5 och L18 under stenläggningen i det västra schaktet. Förekomst av protostengods under ugnen och under stenläggningen tyder på att dessa två kontexter bör vara från 1200-talet och fram till 1350-1375.

Yngre glaserat rödgods

På Malmöhus påträffades 14 skärvor yngre glaserat rödgods, vilket visar att aktiviteterna efter 1400 var begränsade. Introduktionen av godstypen i södra Skandinavien låg i sent 1300-tal, men godstypen blev inte vanlig förrän under 1400-talet (Augustsson 1985:88).

Det enda kärltypen som påträffats på Malmöhus var trebensgrytor, vilket tyder på att keramikmaterialet är från perioden 1400 till 1550. Först med 1600-talet började fat att användas i Skåne. En

viktig detalj på framför allt trebensgrytorna var rörskaften eftersom dessa är relativt väldaterade, men några rörskaft har inte påträffats i keramikmaterialen på Malmöhus.

Yngre glaserat rödgods framkom endast i det västra schaktet och endast två av de 14 skärvorna framkom i lager under stenläggningen. Det yngre glaserade rödgodset introducerades sannolikt under sent 1300-tal på platsen, men flertalet av skärvorna har sannolikt deponerats under 1400-talet. Man kan vidare notera att samtliga skärvor har bedömts ha tillhört inhemska grytor.

Stengods

Under 1300-talet förfinades framför allt bränningsmetoderna för keramiken. Detta bidrog till att man under mitten av århundradet började framställa äkta stengods. Liksom protostengodset var det medeltida stengodset en importvara, och det viktigaste medeltida och efterreformatiska produktionscentrumet var Rhenområdet i västra Tyskland.

Siegburg har ofta nämnts som den viktigaste produktionsorten på kontinenten.

På Malmöhus har sammanlagt 29 skärvor med en vikt av 171 g påträffats. Samtliga har bedömts ha tillhört krus från Tyskland och bland annat har skärvor från Siegburg identifierats. Det fanns stengodsskärvor i både det västra och östra schaktet och det fanns inte någon kronologisk skillnad mellan materialen från schakten. Det framkom skärvor av Siegburg-stengods under stenläggningen i det västra schaktet och dessa skärvor kan istället vara från 1300-talet. Det fanns även skärvor i andra lager under stenläggningen som bedömts vara från 1400-talet eller senare, men dessa kan vara från senare delen av 1300-talet. Tolkningen är baserad på skärvornas stratigrafiska läge. Som jämförelse kan det nämnas att Siegburg-stengodset i kv. Tegnér i Lund har förlagts till mitten eller slutet av 1300-talet (Gaimster 1996:88). Förflyttar man sig till Ribe i västra Danmark kan man konstatera att stengods återfinns huvudsakligen från mitten av 1300-talet (Matthiesen 1999:121). Man kan även fastslå att några stengodsproduktioner som var yngre 1550 inte påträffats vid undersökningen.

Yngre vitgods

På Malmöhus har två skärvor yngre vitgods påträffats. Skärvorna har troligtvis tillhört gulglaserat fat som sannolikt tillverkats i västra Tyskland under perioden 1500 till 1650. Skärvorna har bedömts ha tillhört ett fat, men man kan inte utesluta att de istället tillhört en stekpanna och i Amsterdam har en sådan daterats till perioden 1500-1575 (Gawronski et al 2012:Fig. 338). Stekpannan har tillverkats i Tyskland.

Skärvorna från Malmöhus påträffades i det västra schaktet ovan stenläggningen samt i L14 som var ett av de översta lagren i samma schakt. Man kan notera att flertalet av de yngre glaserade rödgodsskärvorna också framkom ovanpå stenläggningen samt i L14, vilket vittnar om en efterreformatisk datering av det yngre vitgodset, eller möjligtvis från 1500 och senare.

Sammanfattning

Keramiken från Malmöhus kan dateras från 1200-talets första hälft till 1500-talet. Flertalet av skärvorna kan placeras i högmedeltid och vid denna tid fanns det inhemsk keramik, men även en relativt stor andel keramik var importerad från Tyskland, Holland och möjligtvis Belgien. En tredjedel av det äldre glaserade rödgodset var importerat och tar man även in det yngre svartgodset och protostengodset från Tyskland i beräkningen var andelen importerad keramik under högmedeltid 50 % baserat på antalet skärvor. Ett viktigt resultat är också att andelen yngre svartgods var endast 18 % av mängden yngre svartgods och äldre glaserat rödgods. Fördelningen var därmed likartad med keramikmaterialen från kv. Liljan i Malmö och man kan antaga att dessa två keramikmaterial var samtida (Brorsson 2005b). Även i byarna i Naffentorp och Fosie utanför Malmö dominerade det äldre glaserade rödgodset, medan det på kv. Fisker inne i Malmö var det yngre svartgodset vanligare (Brorsson 2005a:Fig. 10). Man kan därmed fastslå att det äldre glaserade rödgodset, som framför allt hade en västlig och inhemsk proveniens var betydligt vanligare i Malmöområdet än vad det yngre svartgodset från södra östersjöområdet var. Samma resultat uppvisar keramikmaterial från Halmstad (Brorsson 2013:Tab. III) och man kan därmed tolka detta som att Malmö och Halmstad

tillhört samma kulturella sfär. Däremot uppvisar exempelvis Kalmar ett helt annat resultat och i denna stad dominerar yngre svartgods (Brorsson 2014).

Från 1400-talet var andelen stengods mycket hög och man kan konstatera att antalet stengodsskärvor var dubbelt så stor som det yngre glaserade rödgodset. Antalet skärvor är för få för att kunna göra en källkritisk tolkning, men den höga andelen stengods skulle kunna betyda att någon person av hög social ställning haft tomten i sin ägo.

Man kan avslutningsvis konstatera att det inte påträffats några keramiktyper av 1600-tals typ eller senare, som exempelvis jydepotter eller stengods från Westerwald.

Kakel från Malmöhus

Den äldsta typen av kakel som påträffades vid undersökningen var pottkakel. Sammanlagt har 14 skärvor med en vikt av 124 g påträffats och pottkaklet framkom i lager ovanpå stenläggningen i det västra schaktet. Det var brunglaserat och saknade dekor. Pottkakel kan dateras från slutet av 1400-talet och 150 år framåt (Kristiansen 2003:262).

Det fanns även rektangulärt kakel från undersökningen och sammanlagt tre bitar med en vikt av 119 g har bedömts vara rektangulärt. Samtliga skärvor framkom i lager ovanpå stenläggningen i det västra schaktet och troligtvis är kaklet från 1500-talet. Skärvorna var brunglaserade och man kunde notera att på en av kakelplattorna fanns ett motiv med kvinnobyst. Dateringarna av kakelplattorna stämmer väl överens med kakel i södra Skandinavien, där denna typ av kakel uppträdde från reformation och senare (Ibid).

Något om deponeringarna

En av de viktigare kontexterna från undersökningen var stenläggningen som påträffades i det västra schaktet. Det framkom rikligt med keramikskärvor både över och under denna stenläggning och därmed bör man kunna fastslå när den anlagts. Samtliga skärvor yngre svartgods och flertalet av de äldre glaserade rödgodsskärvorna framkom under denna, vilket tyder på en datering kring 1350-1375. En skärva från en trefotsgryta i äldre glaserat rödgods framkom ovanpå stenläggningen och denna kan troligtvis dateras till sista fjärdedelen av 1300-talet. Denna datering stöds även av skärvor av protostengods under stenläggningen. Man kan notera att keramikmaterialet i ugnen i det östra schaktet har flera likheter med keramikmaterialet under stenläggningen och mycket tyder på att ugnen och stenläggningen kan ha anlagts samtidigt.

Slutligen kan man notera att kakel och yngre glaserat vitgods påträffats ovanpå stenläggningen och dessa fynd kan sannolikt förläggas till första delen av 1500-talet.

Litteratur

- Augustsson, J.-E. 1985. *Keramik i Halmstad ca. 1322-1619. Produktion – Distribution – Funktion*. Hallands Läns museers Skriftserie Nr.2. Halmstad.
- Dahlerup Koch, H. 1997. Den arkæologiske udgravning. I: Asmusson, E. (ed.). Ahlgade 15-17, Holbæk. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1994-1995*. København, s. 11-192.
- Brorsson, T. 2005a. Byns keramik. I: Mogren, M. (red.). *Byarnas bönder. Medeltida samhällsförändring i Västskåne*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Lund, s. 294-321.
- Brorsson, T. 2005b. Bilaga 2. Keramiken från kv. Liljan 2 och 22, Malmö. I: Larsson, S. & Balić. *Kv. Liljan 2 och 22, Malmö. Rapport. Riksantikvarieämbetet UV Syd. Dokumentation av fältarbetsfasen 2005:6, DAFF. Malmö Kulturmiljö. Enheten för arkeologi, rapport 2006:2*.

- Brorsson, T. 2013. Fyndmaterialet. I: Öbrink, M. (red.). *Livet vid Storgatan under fyra sekler. Lämnningar från tiden innan Halmstad till tiden efter stadsbranden*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2013:1. Halmstad, s. 47-62
- Brorsson, T. 2014. Keramiken från kv. Valnötsträdet 8, 2011-2013. I: Larsson, S. & Menander, H. Rapport över arkeologisk undersökning i kv. Valnötsträdet 8, Kalmar, Småland. Riksantikvarieämbetet UV Rapport.
- Gaimster, D. 1996. The pottery and the stove-tiles. I: Carelli, P. (ed.). *På Kulturens bakgård. Arkeologiska rapporter från Lund, nr. 18*. Lund, s. 80-92.
- Gawronski, J., Jayasena, R., Lagerweij, A., Ostkamp, S., Tousain, R. & Veerkamp, J. Catalogue of archaeological ceramics from Amsterdam 1175-2011. I: Gawronski, J. (red.). *Amsterdam Ceramics. A city's history and archaeological ceramics catalogue 1175-2011*. Uitgeverij Bas Lubberhuizen / Bureau Monumenten & Archaeologie. Amsterdam, s. 104-313
- Kristiansen, O. 2003. Danske kakkelovne og deres billedprogrammer i 1. halvdel af 1500-tallet. I: Roesdahl, E. (red.). *Bolig og familie i Danmarks middelalder*. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg, s. 259-282
- Lüdtke, H. 1985. *Die mittelalterliche Keramik von Schleswig. Ausgrabung Schild 1971-1975*. Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 4. Neumünster.
- Gaimster, D. 1997. *German Stoneware 1200-1900*. London
- Matthiesen, H. O. 1999. Gruppe E stentøj. Middelalderkeramik fra Ribe. Byarkæologiske undersøgelser 1980-87. Højbjerg, s. 121-122

Bilaga 2

FYNDLISTA

MMA 98	Material	Sakord	Dekor	Antal	Vikt	Proveniensi	Fyndplats	Datering	Övrigt	Del
:1	Drev, djurhår	Drev			10		F1		Ö schaktet	
:2	Belemnit	Fossil		1	3		F2		Ö schaktet	Fragment
:3	Äldre rödgods	Kanna		1	3	Skandinavien	F3		Ö schaktet	
:4	Äldre rödgods	Mynning	Oglaserad	1	8	Lokalt?	F4		Ö schaktet	
:5	Äldre rödgods	Kanna		1	2		F5		Ö schaktet	
:6	Protostengods	Krus		1	6	Tyskland	F6	1250-1350	Ö schaktet	
:7	Järn	Spik		1	5		F7		Ö schaktet	
:8	Äldre rödgods	Kanna		1	5	Skandinavien	F8		Ö schaktet	Botten
:9	Järn	Spik		1	35		F9		Ö schaktet	
:10	Stengods	Krus		1	11	Siegburg	F10	1350-1600	Ö schaktet	
:11	Järn	Spik		1	2		F11		Ö schaktet	
:12	Yngre svartgods			1	4	Tyskland	F12	1175-1300	Ö schaktet	
:13	Äldre rödgods	Kanna		1	11	Skandinavien	F13		Ö schaktet	
:14	Äldre rödgods	Kanna	Facetterad botten	3	42	Skåne	F14		Ö schaktet	Botten
:15	Stengods	Krus		1	14	Siegburg	F15	1350-1450	Ö schaktet	
:16	Djurhår	Drev			11		F16		Ö schaktet	
:17	Äldre rödgods	Kanna		1	1	Skandinavien	F17		Ö schaktet	
:18	Järn	Dolk		1	57		F18		Ö schaktet	
:19	Järn	Spik		1	12		F19		Ö schaktet	
:20	Järn	Ljuster		1	14		F20		Ö schaktet	
:21	Stengods	Krus		1	1	Tyskland	F21		Ö schaktet	
:22	Äldre rödgods	Kanna		1	2	Low Countries	F22	1175-1350	Ö schaktet	
:23	Äldre rödgods	Kanna		1	1	Low Countries	F23		Ö schaktet	
:24	Protostengods	Krus		1	5	Belgien/Tyskland	F24	1250-1350	Ö schaktet	
:25	Äldre rödgods	Kanna		1	2	Skandinavien	F25		Ö schaktet	
:26	Järn	Järnbit		1	4		F26		Ö schaktet	
:27	Äldre rödgods	Kanna	Oglacerat	1	1	Skandinavien	F27		Ö schaktet	
:28	Äldre rödgods	Kanna	Facetterad botten	1	12		F28		Ö schaktet	
:29	Protostengods	Krus		1	35	Siegburg	F29		Ö schaktet	Botten
:30	Protostengods	Krus		1	9	Siegburg	F30		Ö schaktet	
:31	Äldre rödgods	Kanna		2	3	Skandinavien	F31		Ö schaktet	
:32	Taktegel	Taktegel		1	161		F32		Ö schaktet	
:33	Äldre rödgods	Kanna		1	4	Holland	F33		Ö schaktet	
:34	Järn	Nithuvud	Rombisk	1	12		F34		Ö schaktet	
:35	Järn	Spik		1	16		F35		Ö schaktet	
:36	Stengods	Krus		1	1	Tyskland	F35	1400-1600	Ö schaktet	
:37	Äldre rödgods	Kanna	Grönglaserat	2	8	Skandinavien	F35		Ö schaktet	
:38	Äldre rödgods	Kanna		7	51	Skandinavien	N om s.2		Ö schaktet	
:39	Äldre rödgods	Mynning		1	3	Skandinavien	N om s.3		Ö schaktet	
:40	Yngre svartgods			1	4		Under ugnen	1150-1250	Ö schaktet	
:41	Protostengods	Krus		1	4	Tyskland	Under ugnen		Ö schaktet	
:42	Äldre rödgods	Kanna		1	15	Skandinavien	Under ugnen		Ö schaktet	
:43	Äldre rödgods	Kanna		2	9		Ovan L. 7		V schaktet	
:44	Pottkakel	Kanna		4	28		Ovan L. 7		V schaktet	
:45	Glas	Fönsterglas		1	2		Ovan L. 7		V schaktet	
:46	Keramik	Kakel	Brunglaserat, Kvinnobyst	1	11		Ovan L. 7		V schaktet	
:47	Äldre rödgods	Kanna	Liten tumme	1	26		Ovan L. 7		V schaktet	
:48	Äldre rödgods	Kanna		2	32	Skandinavien	Ovan L. 7		V schaktet	
:49	Yngre rödgods			1	1		Ovan L. 7	1400-1550	V schaktet	
:50	Vitbrännande gods			1	1		Ovan L. 7	1500-1650	V schaktet	
:51	Stengods	Krus		2	37	Siegburg	Ovan L. 7		V schaktet	
:52	Yngre rödgods	1 mynning		2	5		Ovan L. 7		V schaktet	
:53	Yngre rödgods	Gryta		1	18		Ovan L. 7		V schaktet	Mynning
:54	Pottkakel	Pottkakel		1	10		Ovan L. 7		V schaktet	
:55	Yngre rödgods	Gryta		6	29		Ovan L. 7		V schaktet	
:56	Äldre rödgods	Botten	Liten tumme	1	21		Under L.7		V schaktet	
:57	Äldre rödgods	Kanna	Brun glasyr med svart dekor	11	55	Holland	Under L.7		V schaktet	
:58	Äldre rödgods	Kanna	Brun glasyr	12	38	Holland	Under L.7		V schaktet	
:59	Äldre rödgods	Kanna		1	10	Skandinavien	Under L.7		V schaktet	Mynning
:60	Äldre rödgods	Kanna		2	17	Skandinavien	Under L.7		V schaktet	
:61	Yngre rödgods	Gryta		1	5		Under L.7	1400-1550	V schaktet	
:62	Stengods		Brunviolett glasyr	1	29		Under L.7	1300-tal	V schaktet	Skuldra/hank
:63	Yngre svartgods			4	24	Tyskland	Under L.7		V schaktet	
:64	Stengods	Krus		5	17	Siegburg	Under L.7	1350-1450	V schaktet	
:65	Stengods	Krus		6	13	Siegburg	Under L.7		V schaktet	
:66	Äldre rödgods	1 mynning	Oglaserat/gryta	2	28	Skåne	Under L.7	1300-tal	V schaktet	
:67	Äldre rödgods	Kanna		9	25	Skandinavien	Under L.7		V schaktet	
:68	Äldre rödgods	Mynning		1	30	Skandinavien	Under L.7		V schaktet	
:69	Äldre rödgods	Kanna	Oglaserat	2	4	Skandinavien	Under L.7		V schaktet	
:70	Glas	Glaspärla		1	8		Under L.7		V schaktet	
:71	Bärnsten			2	1		Under L.7		V schaktet	

MMA 98	Material	Sakord	Dekor	Antal	Vikt	Proveniens	Fyndplats	Datering	Övrigt	Del
:72	Ben	Långtandskam	Ben	1	18		Under L.7		V schaktet	
:73	Trä	Bearbetat trä		1	1		Under L.7		V schaktet	
:74	Järn	Sisare		1	68		Under L.7		V schaktet	Halv
:75	Slagg			5	310		Under L.7		V schaktet	
:76	Ben				390		Ovan L.8, S.2		Ö schaktet	
:77	Slagg			1	382		Ovan L.8, S.3		Ö schaktet	
:78	Ben				215		Under ugnen		Ö schaktet	
:79	Ben				1419		Golvlagret		Ö schaktet	
:80	Ben			3	18		Anl. 6		Ö schaktet	
:81	Flinta	Avslag		16	178		Sandjorden		Ö schaktet	
:82	Flinta	Avslag	Svallade	26	131		Sandjorden		Ö schaktet	
:83	Ben			4	7		Sandjorden		Ö schaktet	
:84	Glas			1	1		Lager 5			
:85	Äldre rödgods	Kanna		1	4	Skandinavien			Intill Museet	
:86	Yngre svartgods			1	25	Tyskland	Lager 5	1175-1350		
:87	Äldre rödgods	Kanna	Facetterad botten	1	19	Skåne	Lager 5		Intill Museet	
:88	Stengods	Krus	Saltglaserat	2	9	Tyskland	Lager 5	1400-tal	Intill Museet	
:89	Prototengods	Krus		1	2	Tyskland	Lager 5	1250-1350	Intill Museet	
:90	Yngre svartgods			1	44		Lager 5		Intill Museet	
:91	Järn	Knivblad		1	27		Lager 5			
:92	Läder	Läderspill		2	3		Lager 5			
:93	Yngre svartgods			2	18		Lager 6			
:94	Stengods	Krus	Saltglaserat	2	3	Tyskland	Lager 8	1400-1600		
:95	Läder	Läderspill		1	1		Lager 8			
:96	Trä	Bearbetat trä		1	7		Lager 8			
:97	Yngre rödgods	Gryta		1	1		Lager 9			
:98		Kakel	Brun glasyr	1	45		Lager 9			
:99	Stengods	Krus		1	3	Tyskland	Lager 9	1400-1600	Intill Museet	
:100		Pottkakel		3	28		Lager 10, 11, 13			
:101		Pottkakel		1	2		Lager 11			
:102		Pottkakel		1	15		Lager 11			
:103		Mungiga		1	4		Lager 11			
:104		Kniv		1	24		Lager 11			
:105		Pottkakel		1	13		Lager 13		F1, sektion 1	
:106		Kakel		1	63		Lager 13			
:107	Äldre rödgods	Lock	Samma kärl	2	44		Lager 13			
:108		Pottkakel		1	7		Lager 13	1300-1500		
:109		Pottkakel		1	10		Lager 13			
:110		Pottkakel		1	11		Lager 13		F4, sektion 1	
:111	Äldre rödgods	Fot	Trefotsgryta	1	31	Holland	Lager 13	1300-1450		
:112	Äldre rödgods	Kanna		1	4	Skandinavien	Lager 13			Botten
:113	Järnbit			1	11		Lager 13		F2, sektion 1	
:114	Vitbrännande gods	Fat		1	15	Tyskland	Lager 14	1550-1650		
:115	Yngre rödgods	Gryta		1	2		Lager 14			
:116	Äldre rödgods	Kanna		1	5		Lager 14			
:117	Järnbit			1	15		Lager 14	Kniv?		
:118	Äldre rödgods	Kanna		1	12	Skandinavien	Lager 16			
:119	Äldre rödgods	Kanna		1	11	Skandinavien	Lager 16			
:120	Ben			3	29		Lager 16			
:121	Stengods	Krus		1	20	Siegburg	Lager 17	1400-1600	Intill Museet	
:122	Yngre svartgods			3	39	Tyskland	Lager 17	1175-1350		
:123	Äldre rödgods	Kanna		1	24	Skandinavien	Lager 17		Intill Museet	
:124	Yngre svartgods	Mynning		1	10	Tyskland	Lager 17	1175-1350		
:125	Äldre rödgods	Kanna		1	3	Skandinavien	Lager 17			
:126	Äldre rödgods	Kanna	Grön glasyr	1	5	Skandinavien	Lager 17			
:127	Yngre svartgods	Mynning		1	3	Tyskland	Lager 18			
:128	Äldre rödgods	Kanna		1	2	Skandinavien	Lager 18			
:129	Protostengods	Krus		3	8	Siegburg	Lager 18			
:130	Slagg			2	392		Lager 18			
:131	Yngre rödgods	Gryta		1	1		Lager 33			
:132	Äldre rödgods	Kanna		2	7	Skandinavien	Lager 33			
:133	Stengods	Krus	Saltglaserat	4	7	Tyskland	Lager 33	1400-1600		
:134	Yngre svartgods			5	28	Tyskland	Lager 33	1175-1350		
:135	Stengods	Krus		1	6	Siegburg	Lager 33	1400-1600		
:136	Järn	Bultlås		1	30		Lager 33			
:137	Läder	Sko		2	11		Lager 33			
:138	Järn	Remsölja		1	3		Lager 9			
:139	Horn			1	48		Lager 33		Slitspår	
:140	Järn	Spik		1	10		Lager 15			
:141	Järn	Spik		1	15		Lager 14			
:142	Läder	Sko		1	18		Lager 8		Intill Museet	
:143	Järn	Järnten		1	1		Lager 5		Intill Museet	
:144	Ben				276		Lager 14			
:145	Ben				361		Lager 33			
:146	Ben				201		Lager 8			
:147	Ben				647		Lager 5			
:148	Ben				683		Lager 10, 11, 13			
:149	Ben				78		Lager 17			
:150	Bark	Barkflöte		1	36		Lager 5			
:151	Trä	Handtag av trä		1	119		Lager 5			
:152	Trä	Träföremål		1	30		Lager 5			
:153	Trä	Träföremål		2	314		Lager 5			
:154	Trä	Träkil		1	34		Lager 5			

MMA 98	Material	Sakord	Dekor	Antal	Vikt	Proveniens	Fyndplats	Datering	Övrigt	Del
:155	Tyg	Tyg		1	7		Lager 5			
:156	Hampa	Tross		1	225		Lager 5			
:157	Läder	Sko		3	12		Lager 5			
:158	Läder	Läderspill		1	29		Lager 5			
:159	Äldre rödgods	Kanna		1	1	Low Countries	F31			
:160	Äldre rödgods	Kanna		1	7	Skandinavien				
:161	Äldre rödgods	Kanna		1	3	Skandinavien				

